

Заняття 6. Подорож у часі — від мене до світу

Аркуші 10 та 11

ЗАНУРЕННЯ

Вправа 1. Мовчазне споглядання

Дії вчителя/вчительки:

- Показую аркуш 10 без коментарів
- Кажу: "Роздивімося цю сторінку 3 хвилини. Подивіться на стрілки, лінії, слова про час. Зверніть увагу, як час рухається на малюнку"
- Тримаю тишу 3 хвилини
- М'яко запитую: "Що першим привернуло вашу увагу на цій сторінці? Поділіться одним словом або жестом"

Дії учнівства:

- Споглядають аркуш у тиші
- Фокусуються на різних елементах: стрілки, лінії часу, слова про минуле/майбутнє
- Добровільно діляться першим враженням
- Можуть показати жестом замість слова

Орієнтовні відповіді:

- "Стрілки часу"
- "Лінії ведуть кудись"
- "Слово «зараз»"
- "Все рухається"
- "Час тече"
- "Шлях від минулого до майбутнього"
- "Я в центрі"
- *Жест руки, що показує рух часу*

Вправа 2. Подорож між аркушами

Дії вчителя/вчительки:

- Показую обидва аркуші поруч (10 та 11)
- Що спільного між цими двома сторінками?
- Як вони пов'язані? Що їх об'єднує?
- Покажіть руками, як час рухається від одного аркуша до іншого

Дії учнівства:

- Порівнюють обидва аркуші
- Шукають спільні елементи
- Показують зв'язки між аркушами
- Демонструють рух часу жестами

Орієнтовні відповіді:

- "Обидва про час"
- "Спочатку я, потім люди навколо"
- "Від особистого до загального"
- "Час об'єднує все"
- "Спочатку себе пізнай, потім світ"
- "Мій час і час інших"
- "Внутрішній і зовнішній світ"
- "Особисте стає спільним"

Вправа 3. Звуки часу

Дії вчителя/вчительки:

- Заплющте очі на хвилину
- Уявіть звуки різних часів: минулого, теперішнього, майбутнього
- Які звуки супроводжують ваше особисте життя?
- А які звуки живуть на вашій вулиці?

Дії учнівства:

- Заплющують очі
- Уявляють звукову палітру різних часів
- Створюють особисту та громадську звукову картину
- Діляться аудіальними асоціаціями

Орієнтовні відповіді:

- "Дитинство пахне молоком і має голос мами"
- "Зараз — це звук мого дихання"
- "Майбутнє звучить як музика"
- "Вулиця говорить голосами сусідів"
- "Минуле моєї вулиці — це кроки предків"
- "Майбутнє міста — це шум будівництва"
- "Час дзвенить, як годинник"
- "Кожен вік має свою мелодію"

Методичний коментар

Для 9-11 років: Скоротити споглядання до 2 хвилин, більше рухових активностей, дозволити малювати часові лінії в повітрі.

Для 12-13 років: Стандартний варіант, додати запитання про почуття, які викликає плин часу.

Для 14-15 років: Продовжити споглядання до 4-5 хвилин, запросити до аналізу концепції особистого та історичного часу.

ДОСЛІДЖЕННЯ

Вправа 4. Візуальне мислення

Дії вчителя/вчительки:

- Що ви бачите на цих двох сторінках?
- Що може відбуватися тут?
- Чому ви так думаєте?
- Які деталі підтверджують ваші думки?

Дії учнівства:

- Описують конкретні візуальні елементи
- Висловлюють припущення про зміст
- Обґрунтовують свої спостереження
- Знаходять докази в малюнках

Орієнтовні відповіді:

- "Бачу стрілки, що показують напрямок часу"
- "Здається, це карта життя людини"
- "Лінії ведуть від минулого до майбутнього"
- "Слова 'рік тому', 'зараз', 'майбутнє' — це мітки часу"
- "Це про те, як змінюється людина"
- "Простір розширюється від себе до світу"
- "Час не стоїть на місці"
- "Все пов'язано між собою"

Вправа 5. Читання тексту та аналіз структури

Дії вчителя/вчительки:

- Прочитаймо разом текст на аркуші 10: "Намалюй часи та себе в них. Рік тому, вчора, зараз, майбутнє. Твої речі. Ти."
- А тепер на аркуші 11: "Намалюй часи та сусідів у них. Минуле — зараз. Вулиця, твій будинок, місто, село."

- Чому спочатку говориться про себе, а потім про інших?
- Що означає "намалюй часи"?

Дії учнівства:

- Читають текст на обох аркушах
- Аналізують послідовність від особистого до спільного
- Роздумують над поняттям "малювання часу"
- Шукають логіку побудови завдань

Орієнтовні відповіді:

Про послідовність:

- "Треба спочатку зрозуміти себе"
- "Від близького до далекого"
- "Моя історія — частина історії світу"
- "Я — центр мого світу"

Про "малювання часу":

- "Показати, як усе змінюється"
- "Зобразити розвиток"
- "Час можна побачити через зміни"
- "Малюнок — це застиглий час"

Про розширення простору:

- "Від кімнати до вулиці, від вулиці до міста"
- "Концентричні кола життя"
- "Я впливаю на оточення"
- "Світ формує мене, я формую світ"

Вправа 6. Метафоричне дослідження

Дії вчителя/вчительки:

- Якби час був кольором, який би це був колір для кожного періоду?
- Як виглядають "твої речі" в різні часи?
- Якби вулиця могла розповісти свою історію, що б вона сказала?
- Які форми має час на цих малюнках?

Дії учнівства:

- Підбирають кольори для різних періодів
- Уявляють еволюцію особистих предметів
- Створюють наратив вулиці
- Аналізують візуальне представлення часу

Орієнтовні відповіді:

Кольори часу:

- "Дитинство — яскраво-жовте"
- "Зараз — зелене, як трава, яка росте"
- "Майбутнє — блакитне, як небо можливостей"
- "Минуле — сепія, як старі фотографії"

Речі в часі:

- "Іграшки стають книжками"
- "Малюнки олівцем стають цифровими"
- "Велосипед стає автомобілем"
- "Щоденник стає комп'ютером"

Історія вулиці:

- "Я пам'ятаю, коли тут було поле"
- "Бачила, як діти виростили"
- "Мої дерева стали вищими"
- "Будинки змінили обличчя"

Форми часу:

- "Час як річка — тече і не повертається"
- "Час як спіраль — повторюється, але на новому рівні"
- "Час як дерево — з корінням і гілками"
- "Час як міст — з'єднує береги життя"

Вправа 7. Філософські питання допитливої дитини

Дії вчителя/вчительки:

- Чи можуть речі пам'ятати свій вік?
- Що було б, якби будинки могли розповідати історії?
- Чи існує час у рослин? А у каменів?
- Якби ти міг подарувати один день із свого майбутнього комусь, кому б ти його подарував?

Дії учнівства:

- Роздумують над незвичайними зв'язками
- Наділяють неживе свідомістю
- Грають з концепцією часу
- Знаходять емоційні зв'язки з питаннями

Орієнтовні відповіді:

Пам'ять речей:

- "Мій плюшевий ведмедик пам'ятає всі мої сни"
- "Стара книжка пам'ятає всіх, хто її читав"
- "Меблі пам'ятають сімейні розмови"
- "Годинник пам'ятає кожную секунду"

Історії будинків:

- "Мій будинок розповів би про всі сім'ї"
- "Стіни пам'ятають сміх і сльози"
- "Вікна бачили, як змінювалася вулиця"
- "Двері знають усі привітання та прощання"

Час у природі:

- "Рослини живуть повільним часом"
- "Камені живуть у геологічному часі"
- "Квіти проживають цілий рік за сезон"
- "Дерева рахують час кільцями"

Подарунок часу:

- "Подарував би день бабусі з молодості"
- "Дав би один день татові без роботи"
- "Хворому другу — день здоров'я"
- "Самотній людині — день дружби"

Вправа 8. Особистісні зв'язки

Дії вчителя/вчительки:

- Яка річ супроводжує вас найдовше?
- Як змінилася ваша вулиця або район за час вашого життя?
- Що з вашого минулого ви б хотіли взяти в майбутнє?
- Які сліди залишаєте ви у своєму просторі?

Дії учнівства:

- Згадують особисті спогади та предмети
- Аналізують зміни в оточенні
- Рефлексують над цінностями
- Усвідомлюють власний вплив на простір

Орієнтовні відповіді:

- "Моя улюблена книжка з дитинства"
- "На нашій вулиці з'явилася новий дитячий майданчик "

- "Хочу взяти в майбутнє бабусині поради"
- "Я садив дерева у дворі"
- "Мій велосипед знає всі доріжки"
- "Наш будинок став затишнішим"
- "Залишаю малюнки на стінах кімнати"
- "Моя кімната — це музей мого життя"

Вправа 9. Сучасні українські зв'язки

Дії вчителя/вчительки:

- Цікавий факт: український фотограф Сергій Братков з Харкова створив серію робіт "Діти/kids", де показав, як змінюється покоління дітей у пострадянському просторі. Його фотографії стали важливим документом нашого часу. Братков каже: "Кожне покоління має свою мову, свої коди." Як можна прочитати історію свого покоління?
- А український художник Олександр Ройтбурд створював цикл "Повсякденне життя в Помпеях", де досліджував, як речі та простори зберігають пам'ять про людей. Його картини показують "портрети" будинків та предметів. Що розповідають про нас наші речі?
- Українські діти в різних країнах світу творять нові традиції, поєднуючи старе з новим. Як ви створюєте свою особисту історію в новому місці?

Дії учнівства:

- Аналізують зміни в своєму оточенні
- Розмірковують над "біографією" предметів
- Обговорюють створення нових традицій
- Шукають зв'язки між особистим і суспільним

Орієнтовні відповіді:

- "Можна фотографувати одне місце щороку"
- "Старі люди — це жива історія району"
- "Мої речі розповідають про мої захоплення"
- "Створюю нові традиції з друзями"
- "Мій щоденник — це історія мого життя"
- "Кожна річ має свою історію"
- "Комбінуємо українські й місцеві традиції"
- "Моя кімната — це музей двох культур"

Методичний коментар

Для 9-11 років: Більше конкретних прикладів, менше абстрактних понять. Фокус на видимих змінах і знайомих предметах.

Для 12-13 років: Поєднання особистого досвіду з розумінням історичних процесів. Введення елементів критичного мислення про зміни.

Для 14-15 років: Глибші філософські роздуми про час, пам'ять, ідентичність. Аналіз впливу часу на формування особистості.

ТВОРЧИСТЬ

Вправа 10. Варіанти творчих завдань (діти обирають)

Варіант А. Часова капсула мого життя

Інструкція: Створіть візуальну "часову капсулу" — колаж або малюнок, де покажете себе в різні періоди: рік тому, вчора, зараз, майбутнє. Додайте речі, які характеризують кожен період.

Варіант Б. Карта-розповідь мого району

Інструкція: Намалюйте карту свого району/вулиці, показавши, як вона змінилася за час вашого життя. Додайте історії місць і людей.

Варіант В. Діалог із майбутнім собою

Інструкція: Напишіть діалог між собою теперішнім і собою з майбутнього. Про що ви б розмовляли? Які поради дали б один одному?

Варіант Г. Біографія однієї речі

Інструкція: Оберіть одну важливу для вас річ і розкажіть її "автобіографію": звідки вона прийшла, що пережила, як змінилася.

Варіант Д. Мрії мого простору

Інструкція: Створіть проєкт того, як ви хочете, щоб виглядала ваша кімната, вулиця, район у майбутньому. Що б ви змінили?

Дії вчителя/вчительки під час творчості:

- Надаю різноманітні матеріали: папір, фломастери, олівці, кольорові ручки, ножиці, клей, старі журнали для колажів
- Циркулюю класом, підтримуючи процес
- Задаю відкриті питання: "Розкажи про цей період", "Що означає ця річ для тебе?"
- Не оцінюю результат, а цікавлюся особистим значенням
- Заохочую до експериментів з часовими лініями

Дії учнівства:

- Обирають варіант, який найбільше резонує з їхнім досвідом

- Працюють у власному темпі та стилі
- Рефлексують над своїм життєвим шляхом
- За бажанням консультуються з педагогом/педагогінею
- Можуть поєднувати кілька підходів

Методичний коментар

Для 9-11 років: Акцент на варіанти А, Г, Д — більше візуальні, конкретні речі та простори. Можна працювати в парах.

Для 12-13 років: Всі варіанти доступні. Особливо цікавий варіант Б — структурування через картографування.

Для 14-15 років: Особливо цінні варіанти В, Г, Д. Можливість створення більш складних проєктів та глибших рефлексій.

РЕФЛЕКСІЯ

Вправа 11. Особиста рефлексія

Дії вчителя/вчительки:

- Подумайте мовчки 3 хвилини:
 - Що найбільше змінилося у вас за останній рік?
 - Яким ви бачите себе через рік?
 - Як ваші зміни впливають на людей навколо?

Дії учнівства:

- Мовчки рефлексують над особистими змінами
- Уявляють майбутнє
- Усвідомлюють свій вплив на оточення

Вправа 12. Спільне коло

Дії вчителя/вчительки:

- Хто хоче поділитися одним відкриттям про свій час?
- Що найцікавіше в історії вашого району або вулиці?
- Якби ви могли залишити повідомлення майбутньому, що б написали?
- Дякую всім за подорож у часі

Дії учнівства:

- Добровільно діляться інсайтами
- Розповідають про свої простори

- Формулюють послання майбутньому
- Висловлюють подяку за заняття

Орієнтовні відповіді:

- "Відкрив/відкрила, що я дуже змінився/змінилася"
- "На нашій вулиці живе багато цікавих людей"
- "Написав би: «Бережіть природу»"
- "Зрозумів, що час — це не лише години"
- "Моя історія — частина історії світу"

Вправа 13. Валізка додому

Дії вчителя/вчительки: Пропоную експерименти на вибір:

Сімейні дослідження:

- "Сімейна хронологія": створіть разом з родиною лінію часу родинних подій
- "Речі-свідки": попросіть у кожного члена сім'ї розповісти історію однієї старої речі

Дослідницькі місії:

- "Фотопроект змін": сфотографуйте одне місце щодня протягом тижня в різний час
- "Інтерв'ю з простором": поговоріть з довгожителем району про зміни

Цифрові експерименти:

- "Щоденник часу": записуйте або малюйте, як змінюється ваш день
- "Віртуальна екскурсія": створіть відео-тур своєю кімнатою з розповіддю про кожну річ

Філософські експерименти:

- "Лист у майбутнє": напишіть листа собі через 10 років
- "Подорож у минуле": уявіть, що сказали б собі рік тому

Творчі практики:

- "Часовий колаж": щодня додавайте один елемент до колажу свого життя
- "Карта мрій": намалюйте план свого ідеального району

Методичний коментар

Для всіх вікових груп:

- Підкреслити цінність кожного періоду життя

- Заохочувати до документування змін
- Нагадати про важливість зв'язку з рідними і сусідами

Складні ситуації та реакції

Ситуація: Я не пам'ятаю, яким був рік тому

Реакція: Це нормально — іноді зміни непомітні день за днем. Спробуй подивитися на старі фотографії або запитати у рідних. А може, подумати про те, що нового навчився?

Ситуація: Мій район змінився дуже сильно, і мені це не подобається

Реакція: Розумію, що зміни можуть засмучувати. Що саме тебе турбує? Можеш подумати, як зберегти те, що цінне, і водночас прийняти нове?

Ситуація: Дитина засмучена, згадуючи минуле

Реакція: Дякую за довіру. Іноді спогади можуть боліти. Хочеш поговорити про це окремо? Пам'ятай: кожен період життя має свої уроки.

Ситуація: Я не знаю, яким хочу бути в майбутньому

Реакція: Це абсолютно нормально! Майбутнє не треба планувати до деталей. Можеш просто подумати: що робить тебе щасливим зараз? Це може бути підказкою.

Ситуація: Мої речі нецікаві, про них немає що розповідати

Реакція: Кожна річ має свою історію, навіть якщо вона здається звичайною. Звідки вона прийшла? Хто її подарував? Що ти з нею робиш? Іноді найпростіші речі мають найкрасивіші історії.

Ситуація: Я не хочу, щоб час минав так швидко

Реакція: Розумію це відчуття. Багато людей хочуть зупинити час. А що робить твій час особливим? Може, секрет у тому, щоб цінувати кожен момент?

Ситуація: Наш район нічим не цікавий

Реакція: Цікаво! А що могло б зробити його цікавішим? Іноді найцікавіші історії ховаються за звичайними фасадами. Може, варто подивитися уважніше?

Додаткові матеріали для вчителя/вчительки

Українські митці та дослідники часу

Сергій Братков (1960). Український фотограф, представник Харківської школи фотографії. Документує зміни в пострадянському просторі через серії "Діти/kids" (2000), "Сталевари" (2003), "Моряки" (2001), "Україна" (2010). Його роботи показують, як змінюється покоління дітей у пострадянському просторі. Братков каже: "Кожне покоління має свою мову, свої коди." Представляв Україну на Венеційській бієнале 2007 року.

Питання для обговорення: Як фотографія може документувати зміни в суспільстві? Що можна зрозуміти про епоху з фотографій людей?

Олександр Ройтбурд (1961-2021). Український художник, один із засновників українського постмодернізму. Досліджував пам'ять міста через живопис, зокрема в циклі "Повсякденне життя в Помпеях". Створював "портрети" речей та архітектури, показуючи їхні життєві історії. Був директором Одеського художнього музею (2018-2021). Стверджував: "Речі пам'ятають більше, ніж люди."

Питання для обговорення: Як мистецтво може зберігати пам'ять? Чи можуть предмети розповідати історії?

Ключові поняття

Особистий час

Для 9-11 років: Твій особистий час — це як фотоальбом твого життя. Кожен день додає нову сторінку, і ти можеш бачити, як змінюєшся та ростеш.

Для 12-13 років: Особистий час — це суб'єктивне переживання змін у своєму житті, усвідомлення власного розвитку та формування ідентичності.

Для 14-15 років: Особистий час — це індивідуальне переживання темпоральності, що включає рефлексію над минулим, присутність у моменті та проєкцію майбутнього.

Соціальний час

Для 9-11 років: Соціальний час — це час, який ти ділиш з іншими: сім'єю, друзями, сусідами. Це спільні спогади та традиції.

Для 12-13 років: Соціальний час — це час спільноти, колективна пам'ять і спільне майбутнє людей, які живуть разом.

Для 14-15 років: Соціальний час — це конструювання колективної ідентичності через спільний досвід, традиції та проєкти майбутнього.

Пам'ять місця

Для 9-11 років: Пам'ять місця — це коли будинки, вулиці, парки "пам'ятають" події, що відбувалися в них.

Для 12-13 років: Пам'ять місця — це накопичена в просторі історія подій, людей та змін.

Для 14-15 років: Пам'ять місця — це культурна конструкція, де просторові об'єкти стають носіями колективної пам'яті та ідентичності.

Філософські основи

Концепція часу в різних культурах

Лінійний час (західна традиція) — рух від минулого через теперішнє до майбутнього.

Циклічний час (східна традиція) — повторення циклів з варіаціями.

Міфологічний час (архаїчні культури) — час предків, що постійно присутній.

Український час — поєднання лінійного прогресу з циклічністю природи та пам'яттю роду.

Пам'ять та ідентичність

Особиста пам'ять формує індивідуальну ідентичність через спогади та досвід.

Колективна пам'ять створює спільну ідентичність через спільні історії, традиції, символи.

Культурна пам'ять зберігається в артефактах, текстах, ритуалах.

Простір і час

Хронотоп — нерозривний зв'язок часу і простору в людському досвіді.

Місце — простір, наповнений особистими чи колективними значеннями.

Топофілія — любов до місця, емоційний зв'язок з простором.

Психологічні аспекти

Розвиток часової перспективи

Дошкільний вік (до 6 років): Живе в теперішньому, слабо розрізняє минуле і майбутнє.

Молодший шкільний вік (6-11 років): Формується розуміння послідовності подій, але домінує теперішнє.

Підлітковий вік (12-18 років): Розвивається абстрактне мислення про час, планування майбутнього.

Автобіографічна пам'ять

Раннє дитинство: Фрагментарні спогади, часто пов'язані з емоціями.

Середнє дитинство: Формування наративної структури особистої історії.

Підлітковий вік: Рефлексія над особистою історією, формування ідентичності.

Прив'язаність до місця

Функціональна прив'язаність: Місце задовольняє потреби (безпека, комфорт).

Соціальна прив'язаність: Місце пов'язане з важливими людьми.

Емоційна прив'язаність: Місце викликає сильні почуття.

Українознавчий компонент

Традиційні українські уявлення про час

Календарні цикли: Зв'язок з аграрним ритмом, важливість сезонів.

Родинні цикли: Покоління, спадкоємність, пам'ять роду.

Історичні цикли: Періоди розквіту і занепаду, але з вірою в відродження.

Українські символи часу

Калина — символ нескінченності роду, зв'язок поколінь.

Дуб — символ стійкості в часі, міцності традицій.

Рушник — символ життєвого шляху, переходів.

Писанка — символ відродження, циклічності життя.

Українські прислів'я про час

- "Час — найкращий лікар"
- "Час покаже, хто чого вартий"

- "Всьому свій час"
- "Час летить, як пташка"

"Минуле — вчитель, майбутнє — надія"

Сучасні українські практики збереження часу

Цифрові архіви: Проєкти збереження особистих і родинних історій.

Усна історія: Записи спогадів старших поколінь.

Міські музеї: Збереження історії міст через артефакти та спогади.

Фотопроєкти: Документування змін в українських містах.

Методичні поради

Як працювати з часовими поняттями

Візуалізація. Використовувати лінії часу, кола, схеми.

Персоналізація. Зв'язувати з особистим досвідом дитини.

Матеріалізація. Працювати з фотографіями, предметами, документами.

Наративізація. Перетворювати на історії та розповіді.

Як говорити про зміни

Позитивне сприйняття. Зміни як можливості для росту.

Безпека. Підкреслювати, що деякі речі залишаються незмінними.

Агентність. Показувати, як діти можуть впливати на зміни.

Спадкоємність. Зв'язувати з традиціями та цінностями.

Як працювати з пам'яттю

Мультисенсорність. Включати всі почуття у створення спогадів.

Емоційність. Пов'язувати з почуттями та переживаннями.

Колективність. Створювати спільні спогади в класі.

Документування. Заохочувати до фіксації важливих моментів.

Практичні вправи для розвитку часової свідомості

"Часова капсула". Діти створюють колекцію предметів, фотографій, листів, які характеризують теперішній момент.

"Інтерв'ю з майбутнім". Діти уявляють себе дорослими і дають інтерв'ю про своє дитинство.

"Біографія речі". Діти обирають старий предмет і досліджують його історію.

"Карта змін". Діти створюють карту свого району і позначають зміни.

"Щоденник спостережень". Діти спостерігають за одним місцем протягом тижня і фіксують зміни.

Питання для глибшого обговорення

Для молодших (9-11 років)

- Які іграшки супроводжують тебе найдовше?
- Як змінилася твоя кімната за останній рік?
- Що ти хочеш показати своїм дітям з свого дитинства?

Для середніх (12-13 років)

- Як технології змінили твоє життя?
- Чи відрізняється твоє дитинство від дитинства батьків?
- Які традиції ти хочеш передати нащадкам?

Для старших (14-15 років)

- Як історичні події впливають на особисте життя?
- Чи можна змінити минуле через його переосмислення?
- Яку відповідальність ти несеш перед майбутніми поколіннями?